

ประมงพื้นบ้าน กับลมหายใจที่รวยรินของชาวบ้านปากแม่น้ำชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

Local Fishing with the Rich Breath of the Villagers at the Mouth of the
River, BanYuYo community Bana Subdistrict, Mueang District,
Pattani Province

นุรอาฟีกิน รีรา¹, ตอยยิบะห์ ปือราเฮง², นัซรีน ยูนิ³ และสรียา หมัดอาด้า⁴

Nur-afeekin Reera¹, Toyyibah buraheng², Nasrin Yunu³ and Sareeya Mad-Adam⁴

บทคัดย่อ

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 2) เพื่อศึกษาการปรับตัวในการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี โดยทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่มีอาชีพเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน จำนวน 10 ครอบครัว เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ และนำเสนอข้อมูลแบบบรรยายเชิงพรรณนา ผลการศึกษา ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสามารถแยกได้ 4 ประเด็นด้วยกัน 1) ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและ การปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ 2) การวางแผนการออกเรือ 3) การล่ำเลียงสัตว์น้ำขึ้นฝั่ง 4) ความเชื่อ พบว่าภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านมีความสำคัญต่อชาวประมงเป็นอย่างมาก ส่วนใหญ่คนในครอบครัวประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านได้รับประสบการณ์และการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ นำมาเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับบริบทชุมชนปากแม่น้ำ เพื่อสร้างรายได้และนำมาจุนเจือครอบครัว ผลของการปรับตัวในการทำประมงพื้นบ้านสามารถแยกได้ 3 ประเด็น คือ 1) ค่านิยม 2) การศึกษาที่สูงขึ้น 3) วิถีจากธรรมชาติ พบว่าส่วนใหญ่มีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายนอก ทำให้ชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพที่ทำกันมาอย่างยาวนาน การทำประมงต้องใช้ต้นทุนที่มากขึ้นซึ่งไม่เพียงพอกับรายได้ จนทำให้บางครอบครัวส่งเสริมให้ลูกหลานทิ้งอาชีพดั้งเดิมไปทำงานอย่างอื่น เช่น ทำงานในเมือง ทำงานต่างประเทศ (มาเลเซีย)

คำสำคัญ : ประมงพื้นบ้าน, ภูมิปัญญา, ชุมชนบ้านยูโย

¹ นักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, E-mail : 406403011@yru.ac.th

² นักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, E-mail : 406403015@yru.ac.th
(corresponding author)

³ นักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, E-mail : 406403016@yru.ac.th

⁴ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, E-mail : sareeya.ma@yru.ac.th

Abstract

The objectives of the research are: 1) to study the wisdom of indigenous fisheries; Ban Yuyo Community, Bana Subdistrict, Muang District, Pattani Province 2) To study adaptation in local fisheries. Ban Yuyo Community, Bana Subdistrict, Muang District, Pattani Province by conducting interviews with a sample of people who are engaged in local fishery 10 households engaged in local fishery. The research instruments were semi-structured interviews, data analysis by qualitative content analysis, and descriptive presentations. The results of the study on indigenous fishing wisdom can be separated into 4 issues: 1) knowledge of nature and adaptation to nature, 2) boat planning, 3) transportation of aquatic animals ashore, 4) beliefs. It is very important to fishermen. Most of the family members are engaged in local fisheries, gaining experience and passing on from their ancestors. It is taken as a guideline for occupation that is in line with the estuarine community context to generate income and bring Family Support The effects of adaptation in local fisheries can be separated into 3 issues: 1) values, 2) higher education, 3) natural crisis. Fishing requires more costs, which are not enough to meet income, leading some families to encourage their children to leave this traditional occupation to work in other jobs, such as working in the city and working abroad (Malaysia)

Keywords: Local fishing, Wisdom, BanYuYo Community

1. บทนำ

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นความสามารถ และศักยภาพในเชิงการแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้ และสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป เพื่อดำรงอยู่ของมนุษย์ และยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญามีอยู่หลายเรื่องอย่างเช่น ภูมิปัญญาระดับชาติที่เป็นองค์ความรู้ ทักษะและความสามารถต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับชาติและช่วยให้ชาติผ่านพ้นวิกฤตต่าง ๆ ช่วยแก้ปัญหา ในการดำรงชีวิตในสังคมของคนส่วนใหญ่รวมถึงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสังคม เช่น การกอบกู้เอกราชและการช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของตะวันตกในยุคล่าอาณานิคมของพระมหากษัตริย์ไทย ในอดีต

ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ ทักษะและความสามารถต่าง ๆ ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ภูมิปัญญาในระดับท้องถิ่นมีส่วนคล้ายกันและแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่นซึ่งช่วยแก้ไขปัญหหรืออำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในท้องถิ่น ๆ นั้น เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำประมงก็เป็นภูมิ

ปัญหาหนึ่งที่มีความสำคัญต่อผู้คนในพื้นที่สามจังหวัดปัจจุบันชาวประมงทะเลพื้นบ้านเป็นชาวประมงกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากอาชีพการประมงพื้นบ้านเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของชาวชนบทที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลของอ่าวไทย และทะเลอันดามัน รวม 24 จังหวัด ได้แก่ ตราด จันทบุรีระยอง ฉะเชิงเทรา ชลบุรี สมุทรสาคร สมุทรปราการ สมุทรสงคราม กรุงเทพฯ เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี นราธิวาส สตูล ตรัง กระบี่ ระนอง พังงา และภูเก็ต ชาวประมงพื้นบ้านจึงเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ประมาณ 80 % ของชาวประมงทั้งหมด แต่ชาวประมงทะเลพื้นบ้านยังมีความเป็นอยู่ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมด้อยกว่าประชาชนกลุ่มอื่น ๆ

ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี เป็นชุมชนหนึ่งที่ประชาชนในชุมชนมีอาชีพการทำประมงพื้นบ้านเป็นหลักมาอย่างช้านาน โดยมีทั้งการทำประมงสำหรับเลี้ยงชีพ และประกอบอาชีพประมง ชุมชนประมงพื้นบ้านยูโย มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับทรัพยากรประมงชายฝั่งทะเลอ่าวไทย โดยตลอดตั้งแต่สมัยยุคแต่ก่อนที่ผ่านมานับ 100 ปี การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน นิยมตั้งถิ่นฐานแถบริมชายฝั่งปากอ่าวแม่น้ำปัตตานี โดยส่วนใหญ่เพื่อสะดวกต่อการทำมาหากินในอาชีพประมงพื้นบ้านและการค้าขายอาหารทะเล อันเป็นหัวใจหลักของการดำรงชีวิต ในอดีตทรัพยากรประมงชายฝั่งปากอ่าวแม่น้ำปัตตานีเปรียบเสมือนทองคำที่มีคุณค่าและราคาในการหล่อเลี้ยงชาวประมงในชุมชนประมงพื้นบ้านมาโดยตลอด แต่เมื่อเวลาผ่านไปทำให้ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงค่อย ๆ ลดน้อยลงเนื่องจากการทำประมงเป็นอาชีพที่มีรายได้ไม่แน่นอน การหาปลาไม่เพียงพอสำหรับเลี้ยงครอบครัวมาอย่างต่อเนื่อง บางครั้งอาจจะพบปัญหาปรากฏการณ์จากธรรมชาติ สภาพอากาศที่ไม่อำนวย เผชิญกับคลื่นลมมรสุมทำให้อาชีพประมงเป็นอาชีพที่มีความเสี่ยง และเครื่องมือในการทำประมงที่ทันสมัยไม่ว่าจะเป็น การต่อเติมเรือที่ใช้ในการทำประมงต้องใช้ต้นทุนมากขึ้น ซึ่งไม่เพียงพอจกัรายได้ จนทำให้บางครอบครัวส่งเสริมให้ลูกหลานทิ้งอาชีพดั้งเดิมนี้ไปทำอย่างอื่นแทน อีกทั้งยังเป็นเพราะปัจจัยภายนอกที่ทำให้ผู้ประกอบการทำประมงพื้นบ้านเกิดความสนใจ คือการอพยพเข้าไปทำงานในเมือง ไปทำงานต่างประเทศ (มาเลเซีย) โดยส่วนใหญ่มีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายนอก จึงทำให้ชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพที่ทำกันมาอย่างยาวนาน จึงนำมาสู่การทำวิจัย ซึ่งผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาการประมงพื้นบ้าน ทั้งด้านภูมิปัญญาการทำประมง วิธีการในการจับสัตว์น้ำ และการปรับตัวการทำประมงพื้นบ้าน ของประชาชนในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ซึ่งผู้วิจัยศึกษาเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาประมงพื้นบ้านในพื้นที่ชายแดนใต้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวในการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี

3. แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิด

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายลักษณะด้วยกัน ดังนี้

กรมวิชาการ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และสติปัญญา ในการแก้ไขปัญหาและวิกฤตการณ์ในการดำรงชีพและการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของคนเฒ่าต่าง ๆ ที่คิดค้น ปรับปรุง สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจากบรรพชนในอดีตมายังพวกเราในปัจจุบัน

ทัศนีย์ ทองไชย กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถที่เกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้จากบรรพบุรุษในอดีต และถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นผ่านมายังลูกหลานมาจนถึงปัจจุบัน ในลักษณะ เชื่อมโยงความรู้เหล่านั้น ทางด้านเศรษฐกิจ อาชีพ วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ได้อย่างผสมกลมกลืน และมีความค้ำยั้งในการดำรงชีวิตของชนเหล่านั้น

นันทสาร สีสลับ กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทักษะและเทคนิคอันเกิดจากการสั่งสมองค์ความรู้ มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนา และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสม

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ ของคนในท้องถิ่น ที่สั่งสมและสืบทอดกันต่อ ๆ มาเป็นความสามารถที่จะใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัย และมีการถ่ายทอดต่อไปยังคนรุ่นต่อ ๆ มาเพื่อให้สืบทอดหรือรักษาองค์ความรู้นั้นไว้ ภูมิปัญญาชาวบ้านมี 2 ลักษณะ คือ 1. ลักษณะที่เป็นความรู้ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านได้วิเคราะห์ปัญหาจากสถานการณ์ที่ชุมชนเผชิญอยู่ 2. ลักษณะที่เป็นความเชื่อ ประเพณี หรือวัฒนธรรมในท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องผีเทวดา หรือการประพฤติปฏิบัติ ตามธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรม

3.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับตัว

การปรับตัว หมายถึง กระบวนการที่สิ่งมีชีวิตหรือมนุษย์เปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งในเชิงกายภาพ จิตใจ และพฤติกรรม ในแง่ธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตอาจเปลี่ยนแปลงลักษณะหรือพฤติกรรมเพื่อความอยู่รอด เช่น การเปลี่ยนสีขนของสัตว์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ส่วนในแง่สังคม มนุษย์ต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม เทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต เช่น การทำงานในองค์กรใหม่หรือรับมือกับวิกฤตต่าง ๆ การปรับตัวจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญในการช่วยให้มนุษย์และสิ่งมีชีวิตสามารถดำรงอยู่และพัฒนาตนเองในโลกที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง

การปรับตัวในการทำประมงพื้นบ้าน พบว่าค่านิยมอาชีพประมงมีรายได้ไม่แน่นอน ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ เกิดการอพยพออกไปทำงานนอกพื้นที่ เช่น ประเทศมาเลเซียและในปัจจุบันมีความคิดที่เปลี่ยนไป

อยากทำงานสบาย ๆ ไม่ต้องทนแดดทนฝน และมีเงินเดือนที่แน่นอน เด็ก ๆ สนใจเรียนหนังสือมากขึ้น ครอบครัวส่งเสริม ทำให้ทั้งอาชีพดั้งเดิมไปทำอย่างอื่นแทน อีกทั้งยังมีวิกฤตจากธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจันทิมา เพียรพล รัฐิมา เอียดแก้ว (2558) ได้ศึกษาเรื่อง สภาวะสังคมและเศรษฐกิจของการทำประมงพื้นบ้าน ภายใต้พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 พบว่าผลกระทบที่มีต่อชาวบ้านชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การปฏิบัติความสัมพันธ์ในชุมชน ปัญหาในชุมชน ประกอบอาชีพ รายได้ รายจ่าย ภาระหนี้สิน โดยเป็นผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบ

3.3 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยของศิริพรรณ หุตะโชค สุภาภรณ์ สังประชา วิลาลินี อโนมะศิริ และคนางค์ คันธมธูรพจน์ (2562) ได้ทำการวิจัยเรื่อง *วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดสมุทรสาคร* ตำบล บางหญ้าแพรก อำเภอเมือง จังหวัด สมุทรสาครภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสาคร โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พร้อมการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมแก่การให้ข้อมูล หัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน โดยระยะเวลาการทำประมงพื้นบ้านไม่ต่ำกว่า 10 ปี เป็นสมาชิกของชุมชนประมงพื้นบ้านโดยอาศัยอยู่ที่ ตำบลพันท้าย นรสิงห์ และ ตำบล บางหญ้าแพรก อำเภอ เมือง จังหวัด สมุทรสาคร จำนวนไม่ต่ำกว่า 12 คน หรือจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้ ผลการศึกษาพบว่าวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านนั้นมีความสอดคล้องตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้เงื่อนไขความรู้และคุณธรรม แต่ยังไม่ครอบคลุมในทุกมิติเนื่องจากในการทำประมงนั้น ชาวประมงพื้นบ้านยังขาดในความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องต่อการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน อีกทั้งปรากฏการณ์ น้ำเบียดน้ำกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้ควรมีการสร้างเครือข่ายในการเฝ้าระวังสถานการณ์น้ำ และหน่วยงานทางภาครัฐควรมีการจัดอบรมให้ความรู้เพื่อสร้างความตระหนักต่อการ ใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

งานวิจัยของอภิญญา รัตนไชย (2561) ได้ศึกษาเรื่อง *องค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง* โดยมีกลุ่มตัวอย่างกลุ่มผู้ทำการถ่ายทอดในชุมชน กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดในชุมชน เครื่องมือที่ใช้ การสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) แหล่งข้อมูลข่าวสารหรือผู้ถ่ายทอด คือ คนในชุมชนที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญหรือชำนาญ ในการทำประมงพื้นบ้าน และเป็นหัวหน้าครอบครัว 2) ตัวสารหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านคือ เครื่องมือประมง วิธีการในการทำประมง และความเชื่อในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชน 3) ช่องทางของการถ่ายทอดและสื่อที่ใช้ คือ ตัวอย่างจากของจริง การลงมือปฏิบัติ และการสาธิตเพื่อแสดงแบบอย่างของการทำงาน และ 4) ผู้รับสารหรือผู้รับการถ่ายทอดคือ คนในครอบครัวหรือเครือญาติเป็นส่วนใหญ่ ส่วนกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้น ผู้ถ่ายทอดจะเริ่มกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องมือประมงพื้นบ้านและการทำประมงจากความรู้พื้นฐานที่นำไปสู่การปฏิบัติที่ยากขึ้นตามลำดับ โดยใช้การอธิบาย

ร่วมกับตัวอย่างจากของจริง การลงมือปฏิบัติ การสาธิตให้ดูแบบอย่าง ซึ่งผู้รับการถ่ายทอดจะสามารถสอบถามสิ่งที่สงสัยได้

งานวิจัยของ จตุรงค์ คงแก้ว เยาวนิจ กิตติธรรกุล และ ก้องเกียรติ กิตติวัฒนาวงศ์ (2560) ได้ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน : กรณีศึกษาชุมชนชายฝั่งสี่หมูบ้าน ในอ่าวเกาะมุกด์ จังหวัดตรัง โดยมีกลุ่มตัวอย่าง ชาวประมงพื้นบ้านที่มาอายุมากกว่า 40 ปีเป็นหลัก เครื่องมือที่ใช้ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผลการศึกษา ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านมี 2 ประเภท ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาในการจับสัตว์น้ำ ประกอบด้วย การสังเกตแหล่งที่อยู่อาศัย และลักษณะตามธรรมชาติของสัตว์น้ำ 2) ภูมิปัญญาในการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศ แต่ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมาชาวประมงพื้นบ้านไม่สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจับสัตว์น้ำมาใช้ได้ เนื่องมาจากการทำประมงด้วยเครื่องมือประมงพาณิชย์ส่งผลให้ฝูงปลามีขนาดเล็กลง และแหล่งประมงมีความเสื่อมโทรม ส่วนภูมิปัญญาในการสังเกตลมฟ้าอากาศปัจจุบันไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากนัก เนื่องจากสภาพภูมิอากาศแปรปรวนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ชาวประมงพื้นบ้านต้องปรับตัวด้วยวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำประมง เช่น การใช้เครื่องขวนเตอร์และเครื่องจีพีเอส รวมทั้งมีการติดตามตรวจสอบข้อมูลการพยากรณ์อากาศอย่างต่อเนื่อง และพยายามใช้เวลาในการทำประมงให้รวดเร็วที่สุดด้วยการรีบเข้าและออกจากฝั่ง

งานวิจัยของพินิจา พรหมมานต (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่องคนโปะ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม โดยมีกลุ่มตัวอย่างโดยเลือกพื้นที่ในอำเภอเมืองสมุทรสงครามซึ่งเป็นอำเภอที่มีการทำประมงชายฝั่งของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยศึกษาพื้นที่ทุกตำบลที่มีชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและเป็นพื้นที่ที่มีการทำประมงพื้นบ้านจากเกณฑ์ที่ตั้งไว้ดังกล่าว พื้นที่ที่ศึกษาคือตำบลบางแก้ว ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลคลองโคน และตำบลบางจะเกร็งท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของชาวประมงพื้นบ้านและศึกษากรณีศึกษากลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโปะภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามมีคุณค่าทางจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ คุณค่าทางจริยศาสตร์ ได้แก่ คุณค่าทางความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่นำไปสู่การปรับตัว คุณค่าทางความคิดเกี่ยวกับจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมที่มุ่งสู่การทำประมงอย่างยั่งยืน คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ ได้แก่ คุณค่าที่เกิดจากวิถีการทำประมงที่มนุษย์ได้สัมผัสธรรมชาติและรับรู้ความงามผ่านการเห็น การได้ยิน การได้สัมผัสความงามของธรรมชาติและความงามจากความกลมกลืนของเครื่องมือประมงพื้นบ้านและธรรมชาติ 2) การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านในอดีตและปัจจุบันเป็นการสืบทอดโดยการศึกษาตามอัยาศัยเป็นหลักโดยมีรากฐานจากครอบครัวในอดีตผู้สืบทอดคือคนในพื้นที่และจำนวนคนสืบทอดมีมากกว่าในปัจจุบันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ค่านิยม และทัศนคติ 3) แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านคือการสืบทอดไปพร้อมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ควรส่งเสริมการศึกษาตาม

อภัยมากที่สุด การศึกษาในระบบและนอกระบบควรมีลักษณะส่งเสริมการสืบทอด หน่วยงานภาครัฐต้องมีส่วนร่วมในการสนับสนุนส่งเสริมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประมงพื้นบ้านผ่านการกำหนดนโยบายต่าง ๆ

งานวิจัยของ เชษฐา มุทะมัด เกิดฉนวน บุญปรการ และชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง *ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวประมงชุมชนห้วยเขา ตำบลห้วยเขา อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสงขลา* โดยมีกลุ่มตัวอย่างคือ หัวหน้าครัวเรือนของชาวประมงและครอบครัวจำนวน 15 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง ผู้ที่ประกอบอาชีพประมง และอาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนห้วยเขาริมทะเลสาบสงขลา โดยใช้เครื่องมือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เกี่ยวกับการปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ร่วมกับการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้ ชาวประมงชุมชนห้วยเขามีปฏิบัติการในชีวิตประจำวันซึ่งในอดีตมีความสัมพันธ์กับวิถีการผลิตแบบยังชีพเช่นการใช้แรงงานครัวเรือน รวมถึงวัฒนธรรมการช่วยเหลือ ต่อมามีการปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ๆภายใต้เงื่อนไขของกลไกระบบตลาดมาเกี่ยวข้องต่อปฏิบัติการในชีวิตประจำวันอันจะส่งผลต่อการสร้างกลยุทธ์ในการต่อสู้ ต่อรองเพื่อความอยู่รอด ผลดังกล่าวทำให้ชาวประมงเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือประมงที่ทันสมัยเกิดการทำการประมงแบบล้นเกิน ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมส่งผลให้เกิดการสร้างรูปแบบปฏิบัติการโดยการทำกิจกรรมในรูปแบบต่างๆและการสร้างความหลากหลายในการประกอบอาชีพเสริมเช่นการรับจ้างทั่วไปในชุมชนการค้าและการแปรรูปทรัพยากรประมงในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีความต้องการของตลาดเช่น การแกะกุ้ง การแกะปู การแปรรูปปลากระด้างแห้งเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารในภาวะวิกฤตทรัพยากรประมง

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาประมงพื้นบ้าน กับลมหายใจที่รวยรินของชาวบ้านปากแม่น้ำชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

4.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องและครอบคลุมมากที่สุด โดยคำถามมีลักษณะของคำถามแบบปลายเปิด กลุ่มตัวอย่างที่เลือกสัมภาษณ์ คือ ผู้ที่มีความเกี่ยวข้อง

4.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในพื้นที่ชุมชนยูโย ตำบลบานา อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 10 ครัวเรือน

4.3 กลุ่มตัวอย่าง ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน จำนวน 10 ครัวเรือน

4.4 เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย ในการศึกษาครั้งนี้มีข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมทั้งเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วย

4.4.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ 1) แบบสัมภาษณ์หรือคำถามจากการสัมภาษณ์ และ 2) เครื่องบันทึกเสียง

4.4.2 เอกสารที่ใช้สำรวจ คือ 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

4.5 การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

4.5.1 การกำหนดหัวข้อและขอบเขตพื้นที่ที่ต้องการศึกษา

4.5.2 การเตรียมข้อมูล เป็นการศึกษาหาข้อมูลเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากเว็บไซต์ของหน่วยงานราชการข่าวสารต่าง ๆ โดยรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารทางวิชาการ แนวคิด ทฤษฎีและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านและการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านของพื้นที่ศึกษาและการวางแผนงานภาคสนาม

4.5.3 การสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยในการสร้างแบบสัมภาษณ์มีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1) ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นแนวทางของการสร้างแบบสัมภาษณ์และนำมาปรับใช้กับวิจัย
2) กำหนดวัตถุประสงค์ของแบบสัมภาษณ์ให้ชัดเจนพร้อมทั้งกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างและประชากรในการศึกษา โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 10 คน 10 ครัวเรือน 3) นำแบบสัมภาษณ์ที่ร่างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหา 4) ติดต่อผู้นำชุมชนที่ดูแลการจัดการการท่องเที่ยวโดยตรง นัดวัน เวลา สถานที่ในการสัมภาษณ์ 5) ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายจำนวน 10 ครัวเรือน ในพื้นที่ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี 6) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความถูกต้องของรายละเอียด เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ครบถ้วนตรงตามวัตถุประสงค์

5. สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องประมงพื้นบ้านกับลมหายใจที่รยรินของชาวบ้านปากแม่น้ำชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ได้นำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ผลการวิจัยพบว่า

1. ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและ การปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและการได้มาเพื่อความอยู่รอดของคนในชุมชน เพราะคนในชุมชนในอดีต ส่วนใหญ่ไม่ได้มีการศึกษาที่ดี ถึงขั้นอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ส่วนบางคนก็ไม่ได้รับการเรียนการศึกษา ทำให้การทำประมงพื้นบ้าน โดยอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อเป็นทางออกของการดำรงชีวิต หรือการใช้ชีวิตในแต่ละวันในการทำมาหากิน เพราะสภาพแวดล้อมของชุมชนติดกับแม่น้ำปัตตานีที่ไหลลงสู่ทะเล ในส่วนของเครื่องมือบางอย่าง มีการพัฒนาจากเดิมที่สามารถทำขึ้นได้ด้วยตัวเอง ใช้การเรียนรู้จากประสบการณ์ในการช่วยบรรพบุรุษออกไปหาสัตว์น้ำ ในช่วงแรกเริ่มการทำประมงแรก ๆ

ส่วนใหญ่จะอยู่ที่ช่วงอายุประมาณ 9-12 ปี ทักษะความรู้พื้นฐานมาจากประสบการณ์การสังเกตเหตุการณ์และการได้รับถ่ายทอดภูมิปัญญาต่าง ๆ ช่วงเวลาไหนสามารถหาปลาได้มาก ช่วงเวลาน้ำขึ้นหรือน้ำลง ฤดูกาล ช่วงเวลาที่เหมาะสม หรือทะเลคลื่นลมรวมไปถึงทรัพยากรสัตว์น้ำต่าง ๆ ช่วงใดที่สมควรแก่การลงเรือ บางครั้งคนในครอบครัว หรือคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพประมง ได้สอนความรู้เพิ่มเติม ในการสังเกตสภาพอากาศในแต่ละวันที่เราจะลงเรือ และเราสามารถเรียนรู้ด้วยการลงเรือตามชาวประมง และการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ ซึ่งบรรพบุรุษ หรือผู้ที่มีประสบการณ์มาก เขาจะรู้จักธรรมชาติเป็นอย่างดีเหมือนรู้เขารู้เรา

"...แรกเริ่มก็เริ่มจากการสังเกต และลองผิดลองถูกในเรื่องของลม ทิศทาง และช่วงเวลาที่แม่น้ำมีแนวโน้มจะจับสัตว์น้ำได้มากโดยทั้งหมดได้จากการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ และชาวบ้านที่ทำประมงพื้นบ้าน การสอนส่วนมากจะเป็นการให้ทดลองหรือสัมผัสด้วยตนเอง..." (ซูแม, สัมภาษณ์ 23 กุมภาพันธ์ 2567)

ชาวประมงพื้นบ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระแสลม ในรอบ 1 ปี ลมจะมีการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ทิศทางลม ในแต่ละทิศจะมีลักษณะและชื่อที่แตกต่างกันดังนี้

1) ลมเหนือ (อาจึงลาตุต) จะพัดจากทิศทางเหนือเข้าหาฝั่ง ช่วงประมาณเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม กลางวันลมจะพัดสบายเรียบสงบมีคำว่า “ ลิงเพลินจนตกต้นไม้ ” สามารถออกทะเลได้ส่วนผลผลิตที่ได้ในช่วงเดือนนี้จะเป็นสัตว์น้ำหลากหลายชนิดผสมรวมกันจะไม่มีสัตว์น้ำชนิดใดชนิดหนึ่งที่เด่น แต่จะได้ผลผลิตที่ได้ไม่ค่อยเยอะพออยู่ได้

2) ลมตะวันออก (อาจึงตีมอ) จะพัดช่วงเดือนธันวาคม - มกราคม ลมพัดแรงชาวบ้านมีความกังวลและกลัวลมนี้มากเนื่องจากมีการพัดทำให้คลื่นแรงและมีคลื่นสูง อันตราย อยู่ในฤดูมรสุมเป็นลมที่น่ากลัว มีอิทธิพลมาจากทะเลจีนใต้ ฝนตกชุก ในช่วงนี้จะมีสัตว์น้ำหลากหลายชนิดที่โดดเด่น ได้แก่ ปลากระบอก กุ้ง ปูม้า ปลาเก๋า และมีความซุกซมเป็นอย่างมาก แต่ปัญหามรสุมเป็นอุปสรรคทำให้ชาวประมงไม่สามารถออกเรือลงทะเลได้ในช่วงนี้เมื่อลมมรสุมพัดผ่านไป คลื่นสงบ ชาวประมงก็สามารถออกเรือได้ตามปกติ

3) ลมใต้ (อาจึงตาระ) จะพัดช่วงเดือนมีนาคม - เมษายน จะเข้าสู่ฤดูร้อนบางช่วงลมแรงซึ่งลมนี้จะพัดมาจากบนบกลงสู่ทะเล อัตราการพัดของลมพัดจนบ้านเรือนเสียหาย ช่วงนี้จะมีผลผลิตจากการทำประมงได้แก่ ปลากระบอก กุ้ง ปูม้า ปลาเก๋า ปลากระบอก เป็นต้น

4) ลมตะวันตก (อาจึงบาระ) ในช่วงเย็นจะมีลมแรงบางวันฝนตกหนัก เพราะได้รับอิทธิพลจากฝั่งทะเลอันดามันอัตราการพัดของลมจะลดลงเมื่อลมแรง ชาวบ้านยังสามารถออกทะเลได้ และลักษณะเด่นในช่วงนี้คือจะมีปลาดุกทะเลวางไข่ และสัตว์อื่นก็จะมีตามปกติ

5) ลมตะวันออกเฉียงเหนือ (อาจึงตารอลาตุต) จะพัดช่วงเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม เป็นช่วงฤดูร้อนในอ่าวปัตตานี จะร้อนจัดทำให้ปลาบางชนิดหนีลงไปในน้ำลึก แต่ช่วงในช่วงนี้ก็ยังเป็นทะเลเรียบสงบ ชาวประมงพื้นบ้านก็สามารถที่จะออกทะเลไปในระยะที่ไกลกว่าปกติได้

6) **ลมตะวันตกเฉียงใต้ (บาระมุดอ)** ช่วงเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน เป็นลมพัดจากภูเขา ความโดดเด่นคือจะมีกลิ่นหอมหวลจากดอกไม้บนบก สัตว์น้ำทะเลในช่วงนี้เป็นกุ้ง

7) **ลมตะวันตกเฉียงเหนือ (อาจิงตารอบาระ)** ช่วงเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน เป็นช่วงลมพัดแรงบางครั้งทำให้บ้านเรือนเสียหายจะพัดมาตอนกลางคืนช่วงหัวค่ำ

8) **ลมตะวันออกเฉียงใต้ (สลาตัน)** ช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ จะเป็นช่วงคลื่นลมแรง ฝนตกหนักในบางช่วง กลางวันลมแรง ส่วนกลางคืนลมเบาจะพัดอากาศเย็นขึ้นมาสูดฝุ้ง ในช่วงนี้ของปีชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน จะว่างจากการทำงานเพราะไม่สามารถออกทะเลได้หรือสามารถออกทะเลได้บางช่วงเวลาเท่านั้น สัตว์น้ำก็จะมีพวกปูและกุ้ง เป็นหลัก

“...ลมที่พัดมาแล้วนำพาความเสียหายและเป็นลมที่ชาวบ้านกลัวมากที่สุด คือ ลมตะวันออก (อาจิงตีมอ) เป็นลมที่เสี่ยงอันตรายถึงแก่ชีวิตและอาจพรากคนที่รักไปจากครอบครัว...” (แบเซ็ง, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2567)

ภาพที่ 1 กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ให้สัมภาษณ์

ที่มา : บากา มะมิง (2567)

นอกจากองค์ความรู้ของกระแสลมแล้ว ชาวประมงพื้นบ้าน ยังมีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการกระโดดของปลา ชาวประมงพื้นบ้านชุมชนบ้านยูโย สามารถสังเกตหาฝูงปลาได้จากการพลิกตัวของปลาเมื่อมีอันตราย หรือว่ามีปลาเล่นอยู่เป็นฝูงก็จะรู้ว่าบริเวณนั้นมีปลาชนิดไหนอยู่ หากพบว่าปลากกระโดดสูงๆ อยู่หลายตัว แสดงว่าข้างใต้มีปลาอยู่เพียงไม่กี่ตัว หรืออาจมีเท่าจำนวนที่มองเห็น ในขณะที่หากบริเวณใดมีปลากกระโดดต่ำ ๆ อยู่เพียงแค่ 2-3 ตัว แสดงว่าหน้าดินบริเวณนั้น มีความอุดมสมบูรณ์ มีปลาฝูงใหญ่อยู่ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะการกระโดดอยู่เพียง 2-3 ตัวนั้นเนื่องจากเป็นกลุ่มปลาที่กำลังเล่นกัน เป็นช่วงที่สัตว์น้ำร่าเริง มีปลาออกหากินเป็นจำนวนมาก บางครั้งอาจจะสังเกตได้จากการสังเกตคลื่น ถ้าเกิดคลื่นตัวเป็นคลื่นเล็ก ๆ เห็นยิบ ๆ มาแต่ไกลอยู่วงหนึ่งทั้งที่ทะเลโดยรอบเป็นคลื่นลอนใหญ่ บริเวณนั้นจะมีปลา เช่น ปลาอินทรี ปลาโอ นอกจากการ

หาฝูงปลาด้วยสายตาแล้ว ยังมีการหาปลาด้วยการฟังเสียงของปลา โดยการจุ่มศีรษะลงไปโดยประมาณ 1 เมตร หรือเอาหูแนบกับน้ำเพื่อจับเสียงหายใจของปลา สามารถบอกได้เพียงว่าฝูงปลาที่ได้ยินนั้นเวียนว่าย (น้ำ) อยู่ทางทิศทางใด ชาวประมงต้องพายเรือไปตามเสียงในทิศทางที่ได้ยินจากนั้นจึงปล่อยยวนลงสู่ทะเล

2. การวางแผนการออกเรือ ชาวประมงพื้นบ้านชุมชนบ้านยูโย เป็นชาวประมงที่ตรงต่อเวลา โดยไม่ต้องพึ่งพานาฬิกา ชาวบ้านจะรู้จักเวลาจากการอ่านดวงดาว และด้วยดาวดวงเดียวกันที่นำไปสู่ทิศทาง ทั้งทางไปและทางกลับ ในการใช้เรือประมง ชาวประมงจะใช้เรือขนาด 7 เมตร เรือประมงจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท 1) เรือหางตัด 2) เรือกอก เป็นพาหนะในการประกอบอาชีพ เพื่อใช้ในการจับสัตว์น้ำริมฝั่งทะเล บทบาทหลักของชาวประมงที่อยู่บนเรือจะใช้ประสบการณ์สังเกตลักษณะของน้ำทะเล ทิศทางลม การพลิกตัวของปลา การกระโดดของปลาก็จะรู้ว่าบริเวณใดมีปลาชนิดไหนกำลังเล่นน้ำอยู่ เพื่อวางแผนการจับได้อย่างเหมาะสม เพราะในแหล่งน้ำมีสัตว์น้ำมากมายหลายชนิดที่มีความยากในการจับแตกต่างกันไป และในปัจจุบันยังเพิ่มการใช้เครื่องมือที่ทันสมัย ชาวประมงสามารถออกทะเลได้ตลอดทั้งปี ยกเว้นช่วงที่มีมรสุม ฝนตกหนักหรือคลื่นลมแรง จึงไม่สามารถออกเรือได้ และช่วงเวลาประมาณกลางเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม หลังมีฝนตกชุกมากในพื้นที่ หรือหลังจากลมมรสุมพัดผ่านไป ในช่วงนี้จะมีสัตว์น้ำชุมชุม สัตว์น้ำส่วนใหญ่ที่จับได้จากอวน ได้แก่ ปลาทุบ ปลาหลัง ปลาอินทรี ปลาทรายแดง ปลากระบอก ปลาเกตุ ปลาหมึก และปลาป่นสำหรับใช้ทำอาหารสัตว์

3. การลำเลียงสัตว์น้ำขึ้นฝั่ง ในแต่ละปีชาวประมงพื้นบ้านชุมชนบ้านยูโย ในพื้นที่ปากแม่น้ำปัตตานี จะออกเรือจับสัตว์น้ำในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงพฤศจิกายน เพราะสภาพอากาศเอื้ออำนวยต่อการทำประมง ส่วนในเดือนธันวาคมถึงมกราคม ชาวประมงจะออกเรือ้น้อยมากเพราะเป็นช่วงที่ฝนตกหนัก มีลมแรงและคลื่นสูง ทำให้ยากต่อการควบคุมเรือ หลังจากชาวประมงพื้นบ้านชุมชนบ้านยูโย นำสัตว์น้ำขึ้นเรือจะไม่มีการเอาน้ำแข็งมาแช่ปลาหรือน็อคปลา เนื่องจากการทำประมงพื้นบ้านในระยะใกล้และใช้เวลาไม่นานเพื่อให้สัตว์น้ำมีคุณภาพ ความสดมากที่สุดก่อนที่จะถึงมือผู้บริโภค เมื่อกลับมาถึงแพปลาจะมีการคัดแยกชนิดของปลาซึ่งใช้แรงงานคนในการคัดแยก และนำไปขายให้กับแม่ค้าคนกลาง แม่ค้าคนกลางจะเป็นคนในหมู่บ้าน ชาวประมงพื้นบ้านชุมชนบ้านยูโย ได้มีการจัดส่งสัตว์น้ำให้กับแม่ค้าคนกลางด้วยตนเอง โดยขับเรือไปเทียบท่าชาวประมงพื้นบ้านชายฝั่งจะมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ประมาณ 60,000 - 80,000 บาท โดยเงินรายได้ที่ได้มาจะถูกแบ่งออกออกเป็น 2 ส่วน คือ เจ้าของเรือ 60% และลูกน้อง 40% โดยรายได้นั้นจะขึ้นลงตามช่วงเวลาของความต้องการของผู้บริโภค ในช่วงสัตว์น้ำที่จับได้น้อยแต่มีความต้องการสูง ทำให้ราคาของสัตว์น้ำสูงตามไปด้วย และหากเมื่อมีสัตว์น้ำที่เหลือจากการขาย หรือไม่มีคนรับซื้อ กลุ่มผู้หญิงจะมีบทบาทเป็นหลักในการนำไปประกอบอาหารเพื่อใช้รับประทานในครอบครัวและแปรรูปเป็นปลาเค็มตากแห้ง ผู้ชายจะให้อำนาจแก่ผู้หญิงในการบริหารจัดการเงินที่ได้จากการขายปลา สำหรับการใช้จ่ายเงินจำนวนมากจะตัดสินใจรวมกัน

“...ปลาที่ได้จะเป็นปลาสดโดยไม่มีการน็อคน้ำแข็งถึงมือลูกค้าอย่างมีคุณภาพสด ตาใสปิ๊ง...”
(ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2567)

“...อาหารที่เรากินภายในครัวเรือนก็เป็นผลพลอยได้จากอาชีพประมงที่เราทำเป็นอาชีพหลัก...” (ดอเลาะ, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2567)

ภาพที่ 2 ท่าเทียบเรือ
ที่มา : นุรอาฟีกิน รีรา (2567)

ภาพที่ 3 บ้านผู้ให้สัมภาษณ์
ที่มา : นุรอาฟีกิน รีรา (2567)

4. ความเชื่อ

ความเชื่อของกลุ่มที่ทำประมงพื้นบ้านยูโย จะเชื่อในเรื่อง แม่นางบนเรือมาก เช่น ห้ามใส่รองเท้าเหยียบบนเรือ ห้ามผู้ชายนอนคว่ำบนเรือ เนื่องจากบนเรือมีแม่นางจำนวน 3 คนพี่น้อง ได้แก่ ตำแหน่งที่ 1 จะอยู่หัวเรือ คือ ลูกคนโต ตำแหน่งที่ 2 จะอยู่กลางเรือ คือ ลูกคนกลาง และตำแหน่งที่ 3 จะอยู่ท้ายเรือ คือ ลูกคนสุดท้อง ซึ่งจะเป็นผู้หญิงทั้งสามคน หากได้กระทำการดั่งข้างต้นจะถือว่าลบหลู่ ไม่ให้เกียรติแม่นาง และจะต้องตกแต่งตัวเรือให้สวยงามอยู่เสมอ เช่น การปะแป้งให้เรือ การวาดลวดลายเรือให้มีสีสันสดใสอยู่เสมอ ห้ามให้ภายในตัวเรือสกปรกเนื่องจากแม่นางเป็นผู้หญิง และห้ามพูดถึงสัตว์ 4 ขา บนเรือเนื่องจากมีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดความชวย เกิดพายุกลางทะเล และอาจจะทำประมงแล้วไม่ได้ผลผลิตในที่สุด และหากบางครั้งที่ไม่มีการออกเรือติดต่อกันเป็นเวลานาน จะมีการละหมาดฮายัตเพื่อเป็นการขอพรในการเริ่มต้นออกเรือในครั้งถัดไป ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมแบบผีสง และความเชื่อทางศาสนาลงไปในชีวิตชุมชน

“...อย่าลบหลู่เรื่องเหล่านี้ เราควรให้เกียรติเพราะเรือเปรียบเสมือนหม้อข้าวของเรา อย่าทุบหม้อข้าวตัวเองด้วยการลบหลู่ ไม่เชื่อในแม่นางบนเรือหรือสิ่งลี้ลับในท้องทะเล.” (อาเยีบากา, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2567)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการปรับตัวในการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอมือ จังหวัดปัตตานี ผลการวิจัยพบว่า การปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้าน ส่วนใหญ่มีการปรับตัวไปในทิศทางเดียวกัน เนื่องจากมีปัจจัยหลายอย่าง ดังนี้

1. ค่านิยม ปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้านกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง บางคนมีการย้ายภูมิลำเนาทั้งครอบครัวไปเป็นแรงงานที่อื่น เพื่อให้ได้ผลตอบแทนที่มากกว่าเดิมให้พอกับค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพใน

ชีวิตประจำวัน ทำให้คนในพื้นที่เลือกที่จะทำงานอื่นแทน เช่น อาชีพรับจ้างเป็นพ่อค้าในร้านอาหารประเทศมาเลเซีย หรืองานที่ไม่ต้องใช้ต้นทุนและไม่ต้องเสี่ยงโดยส่วนใหญ่ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายนอก จึงทำให้ชาวประมงมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพที่ทำกันมาอย่างยาวนาน และในปัจจุบันมีความคิดของพ่อแม่ที่อยากให้ลูกหลานมีงานทำที่ดีที่สามารถต่อยอดได้ในขั้นที่สูงขึ้นและเป็นอาชีพที่ไม่ต้องลงแรง ตากแดด พร้อมกับความเสี่ยงกลางทะเลที่ไม่สามารถคาดเดาได้

2. การศึกษาที่สูงขึ้น การศึกษาที่สูงขึ้นทำให้เด็กในปัจจุบันมีความคิดที่จะประกอบอาชีพอื่นเป็นหลัก อีกอย่างปัจจุบันนี้เด็ก ๆ สนใจที่จะเรียนหนังสือต่างจากอดีตที่เด็กไม่สามารถเรียนหนังสือได้ เป็นเพราะค่าครองชีพที่ไม่เพียงพอต่อการส่งลูกเรียน รายได้ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

“...จากการชวนลูกชายเพื่อให้ลงเรือฝึกการทำประมงและต้องการที่จะถ่ายทอดวิธีการทำประมงเพื่อให้ลูกสืบทอด ปรากฏว่า ลูกชายปฏิเสธและไม่มีท่าทีสนใจในอาชีพนี้และบอกว่าเราจะทำอาชีพนี้ไปเพื่ออะไรในเมื่ออาชีพสบาย ๆ มีอยู่มากมายในปัจจุบัน และอีกอย่างลูกมีความต้องการที่จะเรียนสูง ๆ ...” (รอชาลี, สัมภาษณ์ 22 กุมภาพันธ์ 2567)

3. วิถีจากธรรมชาติ ธรรมชาติมีอิทธิพลต่อชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอย่างมาก การได้มาของผลผลิตจะมากหรือน้อย มาจากทรัพยากรทางทะเล ซึ่งในปัจจุบันลดจำนวนลง และประกอบกับสภาพอากาศที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เมื่อชาวประมงต้องเผชิญกับคลื่นลมมรสุมที่ไม่สามารถคาดเดาได้ ทำให้ไม่สามารถออกเรือเพื่อทำการประมง จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านขาดรายได้ และเป็นการขาดรายได้ในระยะเวลาที่ไม่แน่นอน จึงต้องมีการวางแผนและมีภูมิคุ้มกันภายในตัวเองอยู่เสมอ ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่มีการเตรียมพร้อมด้วยการเก็บทรัพยากรที่ได้จากช่วงที่สามารถออกเรือทำประมง ช่วงที่สภาพอากาศเอื้ออำนวย และได้รายได้ดีด้วยการซื้อทองมาจัดเก็บ และเมื่อถึงคราวที่มีมรสุมออกเรือไม่ได้ติดต่อกันหลายวัน ชาวบ้านก็จะนำเอาทองออกไปจำหน่ายเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายภายในครัวเรือน เช่น ค่าเล่าเรียน ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าอินเทอร์เน็ต ค่าบำรุงซ่อมแซมเรือ เป็นต้น

6. สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาของผู้วิจัยในเรื่องประมงพื้นบ้าน กับลมหายใจที่รวรินของชาวบ้านปากแม่น้ำชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอมือ จังหวัดปัตตานี โดยการศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอมือ จังหวัดปัตตานี ซึ่งได้ทำการสรุปการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนบ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอมือ จังหวัดปัตตานี พบว่า ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน เป็นภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีพของคนในพื้นที่ ตั้งแต่อดีตโดยอาศัยประสบการณ์ความเคยชินและการลงมือปฏิบัติจนเกิดเป็นความรู้ความชำนาญ สอดคล้องกับงานวิจัยของอภิญญา รัตนไชย (2561) ได้ศึกษาเรื่อง กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอบะเหลียน จังหวัดตรัง ประเทศไทย ความรู้ความเข้าใจเรื่องลมทั้ง 8 ทิศ

เพื่อความเตรียมพร้อมทั้งผลกระทบและปรากฏการณ์หลังจากลมพัดผ่าน ลมอันตรายลมที่ชาวบ้านกลัวจะสร้างความเสียหายมากที่สุดคือลมตะวันออก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจตุรงค์ คงแก้ว เยาวนิจ กิตติธรรกุล และก้องเกียรติ กิตติวัฒนาวงศ์ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง *การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน : กรณีศึกษาชุมชนชายฝั่งสีหมู้บ้าน ในอ่าวเกาะมุกด์ จังหวัดตรัง* พบว่าการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของลมเนื่องจากภูมิอากาศแปรปรวนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากความรู้เรื่องลมแล้วชาวบ้านยังมีองค์ความรู้เรื่องการกระโดดของปลา หากกระโดดอยู่สูง ๆ หลายตัวได้นำมีปลาไม่กี่ตัวเนื่องจากปลาตกใจเมื่อมีอันตรายในขณะที่ปลากระโดดอยู่ 2-3 ตัวแสดงว่าได้นำมีฝูงปลาขนาดใหญ่อยู่ และได้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพินิจา พรหมมานต หทัยรัตน์ ทับพร และกรรณิการ์ สัจกุล (2562) ได้ศึกษาเรื่อง *คนโปะ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม* พบว่ามนุษย์ได้สัมผัสธรรมชาติและรับรู้ความงามผ่านการเห็นและการได้ยิน ชาวประมงพื้นบ้านโยโยใช้เรือทั้ง 2 ประเภทคือเรือหางตัดและเรือกอและจะใช้วนลอยในการจับสัตว์น้ำและปัจจุบันมีการเสริมใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น เอคโคชาวดอร์ (ตรวจจับสัตว์น้ำ) วิพยूसื่อสารช่วงเวลาเพื่อออกทำการประมงสามารถทำได้ตลอดทั้งปียกเว้นช่วงมรสุมธันวาคม-มกราคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเชษฐา มุหะหมัด เก็ดถวา บุญปรากร และชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง *ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวประมงชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอลี้หินนคร จังหวัดสงขลา* ผลดังกล่าวทำให้ชาวประมงเปลี่ยนมาใช้เครื่องมือที่ทันสมัย การล่าเลี้ยงสัตว์น้ำจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ 1) ขายให้แม่ค้าคนกลาง 2) นำมารับประทานภายในครัวเรือนและแปรรูปปลาที่ได้จะเป็นปลาสดไม่ผ่านการน็อคน้ำแข็ง ความเชื่อจะเชื่อเรื่องแม่ย่านางบนเรือมาก เช่น ห้ามใส่รองเท้าขึ้นบนเรือ ห้ามผู้ชายนอนคว่ำ เนื่องจากแม่ย่านางเป็นผู้หญิงและควรตกแต่งเรือให้มีความสวยงามอยู่เสมอเช่นการทาสีและปะแป้ง (สุไลมาน สาเมา 2567, สัมภาษณ์)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาการปรับตัวในการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนบ้านโยโย ตำบลบานา อำเภอมือ จังหวัดปัตตานี จากผลของการศึกษาการปรับตัวในการทำประมงพื้นบ้าน พบว่า ค่านิยมอาชีพประมงมีรายได้ไม่แน่นอน ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ เกิดการอพยพออกไปทำงานนอกพื้นที่ เช่น ประเทศมาเลเซียและในปัจจุบันมีความคิดที่เปลี่ยนไปอยากทำงานสบาย ๆ ไม่ต้องทนแดดทนฝน และมีเงินเดือนที่แน่นอน เด็ก ๆ สนใจเรียนหนังสือมากขึ้น ครอบครัวส่งเสริม ทำให้ทั้งอาชีพดั้งเดิมไปทำอย่างอื่นแทน อีกทั้งยังมีวิกฤตจากธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจันทิมา เพียรพล ฐิติมา เอียดแก้ว (2558) ได้ศึกษาเรื่อง *สภาวะสังคมและเศรษฐกิจของการทำประมงพื้นบ้าน ภายใต้พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558* พบว่าผลกระทบที่มีต่อชาวบ้านชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมปฏิบัติความสัมพันธ์ในชุมชน ปัญหาในชุมชนประกอบอาชีพ รายได้ รายจ่าย ภาระหนี้สิน โดยเป็นผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบ

7. ข้อเสนอแนะและการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

7.1 ข้อเสนอแนะจากงานวิจัย จากการศึกษาเรื่องประมงพื้นบ้าน กับลมหายใจที่รยรินของชาวบ้านปากแม่น้ำชุมชน บ้านยูโย ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ควรให้คนในชุมชนมีกิจกรรมที่สามารถส่งเสริมความรู้ให้กับคนรุ่นหลัง เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำประมงให้สืบทอดคงอยู่ต่อไป

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ความต้องการของผู้ที่สนใจทำวิจัยการทำประมงพื้นบ้าน สามารถทำวิจัยรูปแบบนี้ในพื้นที่อื่น ๆ เพิ่มเติม หรือพื้นที่ใกล้เคียงกันในจังหวัดปัตตานี
2. ควรศึกษาการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านในการเรียนรู้และประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านแบบยั่งยืน

8. เอกสารอ้างอิง

- จตุรงค์ คงแก้ว เยาวนิจ กิตติธรรกุล และ ก้องเกียรติ กิตติวัฒนาวงศ์. (2560). การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน : กรณีศึกษาชุมชนชายฝั่งสีหมู้บ้าน ในอำเภอเกาะมุกด์ จังหวัดตรัง. *วารสารวิชาการการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 13(2), 6-17.
- จันทิมา เพียรพล จูติมา เอียดแก้ว. (2558). สภาวะสังคมและเศรษฐกิจของการทำประมงพื้นบ้าน ภายใต้ พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558. *รายงานการประชุมวิชาการประมง*, 64(3), 80.
- เชษฐา มุหะหมัด เกตลวา บุญปรากฏ และชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ. (2562). ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวประมงชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 6(2), 881-897.
- พิมณิชา พรหมมานต, หทัยรัตน์ ทับพร และกรรณิการ์ สัจกุล. (2562). คนโป๊ะ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 39(2), 50-66.
- ศิริพรรณ หุตะโชค สุภาภรณ์สงค์ประชา วิลาสินี อโนมะศิริ และคนางค์ คันธมธูรพจน์. (2562). วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสาคร ภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตแห่งชาติ ครั้งที่ 20*, (น.1571-1582). มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- อภิญา รัตนไชย. (2563). กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ประเทศไทย. *วารสารแก่นเกษตร*, 48(4), 744-748.